



ИМЕНАТА НА ВИЗАНТИЙЦИТЕ В ЖИТИЕТО НА ПРЕПОДОБНИЯ ТЕОДОСИЙ ТЪРНОВСКИ КАТО СВИДЕТЕЛСТВО ЗА ИСТОРИЧНОСТТА НА ТЕКСТА

Димитриос В. ГОНИС (Атина)

Житието на преподобния Теодосий Търновски е един от най-ценните извори от XIV век за историята на България, макар да става дума за чисто житиеписен текст. Много от сведенията, които черпим от него, имат характера на уникалност. Това качество на уникалност има цялото Теодосиево житие, но има и други сведения, от които ще споменем най-характерните: имената на някои манастири в българските земи, близките отношения между Теодосий и цар Иван Александър, дейността на еретиците Акиндиван и варлаамита Теодорит, на богомилите Лазар и Кирил Босота, на адамита Теодосий, дейността на евреите и осъждането им, дейността на събора на Българската църква и на членовете му, имена на митрополити на поместната църква, подробности за пътуването на преп. Теодосий в Цариград и др.

Макар житието да предоставя толкова много сведения за миналото на България, в миналото неговата достоверност е била подложена на критични нападки. Дори е била създадена цяла теория за Псевдокалист като автор на житието¹, която оцелява и до днес. Нападките на критиката и на злословието понякога се насочват и към преп. Теодосий, като не се

¹ В тази връзка вж. Киселков, В. Житието на св. Теодосий Търновски като исторически паметник. С., 1926. Киселков повтаря в синтезиран вид своите виждания и в други свои работи; Срв. Същият, Св. Теодосий Търновски. С., 1926, с. 51–52; Същият, „Килифарският отшелник Теодосий“. — В: Българска историческа библиотека 1 (1928) 2, *passim*; Същият, „Св. Ромил Видински“. — В: Духовна култура 1929/40, с. 158; Същият, „Теодосий Келифаревски“. — В: Проуки и очерти по старобългарската литература, С. 1956, с. 152; За Житието на свети Теодосий Търновски като произведение на патриарх Калист I вж. Γόνης, Δ. Β. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α' /Творчеството на Вселенския Патриарх Калист I/, Ἀθήνα, 1980, с. 69–120, където също така се разглежда и автентичността на тази житиеписна творба.

свеният дори да го нарекат предател, защото като православен монах е имал смелостта с писмо да уведоми Цариградския патриарх за някои противоканонични действия на тогавашния патриарх Теодосий и да потърси съвети за каноничното им разрешаване. За жалост някои изследователи се опитват със съвременни критерии, понякога етнически, да изтълкуват и преценяват събития и личности от далечното историческо минало и по този начин стигат до погрешни тълкувания на историята и онеправдават личности от миналото.

Целта на настоящия доклад, както се вижда и от заглавието, е подкрепа на автентичността и достоверността на житието на преп. Теодосий и на самия Теодосий, след като основният извор на съставителя на житието е бил самият Теодосий с онова, което е разказал на тогавашния Цариградски патриарх Калист. За постигането на тази цел се привеждат сведения от византийски извори за личности от Византия, които се споменават в Теодосиевото житие. Тези сведения показват историчността на тези личности и дейността им в българските земи. Личностите, които ще ни занимават, са следните: монах Теодорит, монахиня Ирина Порини, богомилът монах Кирил Босота, Филипополски митрополит Мануил, бившият Мадитски митрополит Яков и накрая — ръководителите на антипаламитите във Византион Варлаам Калабриец, Григорий Акиндин, Никифор Григора и йеромонах Атанасий.

1. Монах Теодорит

В глава 13 на житието на преп. Теодосий Търновски се появява някой си монах Теодорит, който пристигнал от Цариград, вероятно в десетилетието след 1340 г., в качеството си уж на лекар и правещ магии. Съставителят на житието смята, че плевелите, които Теодорит е посял, всъщност са били хулите на антисихастите Акиндин и Варлаам².

² Житие на препод. Теодосий Търновски по единствения известен препис от Рилския панегирик на Владислав Граматик, 1479 г., л. 282а—294б, — В: Кенанов Д., Крилатият въздуходец Теодосий Търновски, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново 2010, гл. 13, с. 57—58. Житието на св. Теодосий е обнародвано и в превод на съвременен български от изследователите: В. Сл. Киселков в книгата му „Житието на св. Теодосий Търновски като исторически паметник“ С., 1926, с. 1—32, Мария Спасова и Климентина Иванова, вж. Иванова, Кл. Житиенписни творби, [Стара българска литература, т. 4], Български писател, С., 1986, с. 443—468 (превод на Житието), с. 648—656 (бележки и коментари), Ив. Марчевски, Житие на свети Теодосий Търновски от патриарх Калист Константинополски. Текст, превод и коментари (i. e. Theodosiana), Монархическо-консервативен съюз, 1995, и Ив. Харалампиев, Патриарх Калист Житие на

Византийските източници ни позволяват да установим, че този Теодорит не е бил измислена, а историческа личност. По-конкретно в протоколите на Цариградския събор се пази едно изповедание-изобличение, подписано през април 1369 г. от „нищожния сред монасите Теодорит“. Това изповедание е показателно за еретическото минало на Теодорит. Поставил е себе си извън Църквата, след като е приел латинското учение и е станал член на Западната църква. Освен това поведението му и учението му са подхранили подозрения и създали впечатление в Църквата, че той е „съмишленник на ония, които мислят като Варлаам и Акиндин“. В това отношение позицията на Теодорит съвпада с оценката на житиеписеца на Теодосий.

Текстът на изповеданието не ни позволява да допуснем, че Цариградската църква е пристъпила към лично осъждане (анатемосване) на Теодорит. Но когато през 1369 г. се покаял и поискал да се върне в лоното на Православната църква, бил задължен да представи в патриаршията писмено изповедание на вярата. С това свое изповедание Теодорит прави следното:

- 1) дава текста на Символа на вярата;
- 2) отхвърля „всяко учение на латинците“; по-точно отхвърля учението за изхождането на Светия Дух и от сина (*filioque*) и съгласно думите на Исус Христос и Символа на вярата изповядва, че Светият Дух изхожда само от Бог Отец;
- 3) отхвърля и отрича всички други обичаи на латинците (църковни и свързани с останалото им поведение);
- 4) анатемосва Варлаам и Акиндин и всичките им писания, и всички техни съмишленици, които са осъдени и анатемосани от Светия Синод като нечестивци и изобретатели на нови и странни ереси;
- 5) приема каквото „светата вселенска и апостолска Христова църква мисли и казва“ за тях;
- 6) накрая изповядва, че е един от православните християни и ученик на Църквата¹.

2. Монахиня Ирина Порни

В следващата глава 14 се описват действията на една монахиня-еретичка, която се казвала Ирина. Живеела в Солун и се представяла, че

преподобния Търновски. Новобългарски превод. — В: Търновски писмена. Алманах за Търновска книжовна школа, 5/2013, Велико Търново, 2013, с. 136—201.

¹ Miklosich, F. — Müller, J. Acta et diplomata graeca, medii aevi sacra et profana, т. 1, Vindobonae 1860, № 243, с. 501—502.

води свят живот, но скрито и тайно вършела всякакви безобразия и мръсотии. Много монаси се навъртали около нея. Тя добре проучила ереста на месалианството и тайно я предавала на всички ония, които я посещавали заради скверните ѝ дела. Понеже тази ерес се разпространила много, мнозина монаси възприели заблудата и разделени на групи отишли в Света гора — Атон⁴.

Византийските източници не само потвърждават горните сведения за Ирина, но разкриват и презимето ѝ. Преди всичко откъс от протокола на едно всеобщо събрание на Света гора, което се състояло в Карей през 1344 г. и се занимало с осъждането на монасите-богомили, ни осведомява, че в Солун привърженици на ереста били и две жени — Ирина Порини и Агата⁵.

Освен протокола на светогорското събрание сведения за Ирина Порини черпим от писмо на Григорий Акиндин, отправено до Монемавасийския митрополит Яков Кукунари през май или юни 1345 г. Акиндин я представя като последователка на масалианството и всъщност като ръководителка на ереста и „някаква богиня“. Дори в своя живот тя била „дейтелка на всякакви срамотии и гнусотии“ и привърженичка на пиенето и пиянството⁶.

Трябва да се отбележи, че понеже антипаламистите коварно отъждествявали паламизма с масалианството, Акиндин свързва ръководителя на ереста Георги и Ирина Порини с Исидор Вухера, станал после Цариградски патриарх, и със св. Григорий Палама. Затова и представя Исидор като ученик на Ирина, който я величаел като пророчица заедно с Палама⁷. Разбира се, на това място е налице елемент на хипербола и изопачаване на истината, след като паламизмът не е имал никаква връзка с новобогомилството на XIV век.

Цялото скверно поведение на Ирина довело немския изследовател Г. Вайс до формулировката на погрешното мнение, че презимето Порини е умишлено създадено от комбиниране на думите *Εἰρήνη* и *πορνεῖα*

⁴ Калист. Житие 14, с. 58.

⁵ Rigo, A. L'assemblea generale athonita del 1344 su un gruppo di monaci bogomili (ms. Vat. Gr. 604 ff. 11r—12v). — В: Cristianesimo nella Storia 5 (1984) с. 506.

⁶ Григорий Акиндин, *Ἐπιστολὴ 52. Τῷ Μονεμβασῖας* 69—74, издадено от Angela Constantinides Hero (*Constantinides Hero, A. Letters of Gregory Akindynos, [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXI]*, Washington, D.C. 1983, с. 222—224).

⁷ Григорий Акиндин, *Ἐπιστολὴ 52. Τῷ Μονεμβασῖας* 71—77.

(блудство) с цел да предизвиква съблазън⁸. Но проучванията показаха, че във Византия е имало презиме Πορηνός⁹.

3. Монах Кирил Босота

Продължението на глава 14 на житието представлява особен интерес за нашата тема, защото се занимава както с проблемите, които монасите-богомилци създавали на монасите и манастирите в Света гора с поведението и ученията си, така и с дейността на монасите-богомилци Лазар и Кирил Босота в Търново. Авторът на житието на Теодосий ни осведомява, че дейността на богомилите в Света гора продължили повече от три години и понеже светогорските монаси не могли да понесат повече нечестивата ерес, големите щети, които еретиците нанасяли на манастирските насаждения (маслинови дървета, лозя и др.), а и безздравствените им постъпки, свикали събор, анатемосали ги и ги изгонили завинаги от Атон¹⁰. Безспорно тези подробности за богомилите на Света гора само един свидетел-очевидец би могъл да ни ги предаде. Такъв е бил патриарх Калист, който тогава, като йеромонах в Света гора, е бил определен за член на комисията за преследването на еретиците¹¹ и е взел участие и в събранието на светогорските монаси за тяхното осъждането¹².

⁸ Weiss, J. Johannes Kantakuzenos: Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Monch in der Gesellschafts enticklung von Byzanz im 14. Jahrhundert. Wiesbaden 1969, с. 154, бел. 1004.

⁹ Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, Faszikel: Πετοῦσα-Σιχούη, Wien 1990, с. 52, № 23559—23562 (Πορηνός Βασίλειος, Βασίλειος, Θεόδωρος, Θεοχάρης).

¹⁰ Калист. Житие 14, с. 58.

¹¹ Actes de Docheiariou. Texte, изд. N. Oikonomidès [Archives de l' Athos XIII], Paris 1984, No 24, с. 178—181. От този текст научаваме, че патриарх Калист, тогава йеромонах в Света гора, през 1345 г., една година след осъждането на богомилите на Света гора, е назначен за член четиричленна комисия, която е трябвало да осъществи духовна мисия в Света гора. По всяка вероятност мисията на тази комисия е свързана с проблемите, създадени от богомилите в отделни манастири, тъй като в документа се споменава предишното им осъждане; Срв. в същото издание документ № 30 (с. 195—196), подписан от Калист, вече Константинополски Патриарх, където самият той като участник потвърждава провеждането на спомената мисия.

¹² Rigo. L' assemblea generale athonita, с. 504¹²⁻¹³. В светогорското писмо, където се описва осъждането на богомилите на Света гора през 1344 г., се споменава, че на всеобщото събрание в Карея е участвал и нашият Калист — „препреподобният измежду йеромонасите кир Калист“ (ὁ ὀσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κύρ Καλλίστος).

Никифор Григора пише, че когато монасите-богомили били изгонени от Света гора, намерили убежище в големи градове и подражавали па хамелеоните, за да не ги забележат и да не бъдат разкрити еретическите им възгледи¹³. В столицата на българската държава, Търново, намерили убежище монасите-богомили Лазар и Кирил Босота¹⁴. Откъсът от протокола на всеобщото събрание на Света гора (1344 г.) потвърждава богомилската принадлежност на Кирил, при положение че името му се споменава сред монасите-богомили на Света гора, които разкрил богомилът Георги¹⁵. Поведението на Лазар — да ходи по улиците на Търново почти гол и да носи тиква пред детеродните си органи не трябва много да ни удивлява, ако вземем предвид крайностите на богомилите в Света гора (содомити, влизат голи в морето, смятат урината на учителите си за светена вода и ръсят с нея храните си, а и другите, за да останат в нечестие, пиянства, разпуснатост, скверности, говорене на безумия, гнусотии, нечистотия, нечестие, безбожие)¹⁶.

Кирил също не успял да скрие за дълго време своите богомилски учения и привички: хулел светите икони, злословел срещу светите места (храмове и манастири) и честия Кръст, организирай пиянски сбирки по къщите и участвал в срамни гошавки, учел, че полюциите на сън са богоявления, насърчавал жени и мъже да отхвърлят законния брак¹⁷. Тези учения и привички на Кирил не се различават много от съответните учения и привички на светогорските богомили, които стривали и горели светите икони, безчестели светите мощи, животът им минавал в пиянство и наслади, не спазвали постите и върщели содомитски действия¹⁸.

В края на тази точка трябва да се отбележи и един не случаен паралел между наказанието на Кирил Босота и на Георги, водача на богомилите в Света гора. Лицата им били белязани с нажежено желязо и били изгонени завинаги: първият — извън пределите на българската държава¹⁹, а вторият — извън границите на Света гора²⁰.

¹³ Никифор Григора, Римска история XIV, 7: II, 719¹³—720⁹, изд. Ludovici Schopeni, Nisephorii Gregorae Byzantina historia graece et latinae, Bonnae 1830 [CSHB].

¹⁴ Калист. Житие 14, с. 58.

¹⁵ Rigo. L' assemblea generale athonita, с. 506⁴⁰⁻⁶⁰.

¹⁶ Rigo. L' assemblea generale athonita, с. 505¹²⁻²⁹.

¹⁷ Калист. Житие 14, с. 58.

¹⁸ Rigo. L' assemblea generale athonita, с. 504¹⁶—505²³.

¹⁹ Калист. Житие 14, с. 58.

²⁰ Григорий Акилин, *Ἐπιστολὴ 52. Τῷ Μοναχιστίᾳ* 61—68: „...с кръстен знак било белязано лицето му с нажежено желязо и бил прокуден от божествената Гора като изчадие на пустията“ (*...σταυρωειδῶς ἐστίχθη κινητηρίας τῷ πρόσωπον καὶ ἀπλάθη τοῦ θεοῦ ὄρους ὡς βδελύγμα τῆς ἐρημίσεως*).

4. Филипополски митрополит Мануил

В глава 19 на житието съставителят на текста дава имената на църковници и държавници, които са взели участие в работата на събора на Българската църква през 1359—1360 г. в Търново. Сред митрополитите се споменават Филипополски Мануил и Мадитски Яков²¹. По-нататък ще се занимаем с въпроса за участието на тези двама мъже в събора.

Участието на Филипополския митрополит Мануил в работата на Търновския събор от 1359 г. е напълно естествено, защото областта около Филипопол се намирала в границите на българската държава. През 1344 г. по време на междуособната война (1341—1347 г.) между младия византийски император Йоан V Палеолог и великия доместик Йоан Кантакузин майката на императора Ана, за да си осигури съюзничеството на българския цар Иван-Александър (1331—1371 г.) срещу Йоан Кантакузин, му отстъпила градовете Чепино, Кричим, Перушица, Св. Юстина, Филипопол, Станимака, Аетос, Беаднос и Косник²². Тъй като предаването на областта във властта на българския цар станало в резултат на споразумение и по мирен начин, бихме очаквали договоят да предвижда и съдбата на византийския митрополит на Филипопол. За съжаление изворите мълчат по този въпрос. Най-вероятно е да се предположи, че Филипополският митрополит последвал съдбата на своята митрополия и станал митрополит на Българската църква²³.

Във връзка с този въпрос два откъса от историята на Йоан Кантакузин, в които се говори за съставянето на две пратеничества по време на междуособната война във Византия²⁴, продължават да създават проб-

²¹ Калист. Житие 19, с. 63. За тези двама византийски митрополити вж. Гóνη, А. В. Συμμετοχή Βοζαντινῶν μητροπολιτῶν στὴ σύνοδο τοῦ Τυρνόβου (1359). — В: *Θεολογία* 60 (1989) с. 386—402.

²² Кантакузин III, 66:II, 406—407; ГИБИ, т. X, с. 362—363; Срв. Ostrogorsky, G. *Geschichte des byzantinischen Staates*. München 1963³, 427; Ангелюв, Д. Цар Иван Александър. — В: *История на България*, т. III, изд. БАН, С. 1982, с. 339—340.

²³ В полза на тази позиция свидетелства и фактът, че предаването на градовете в областта станало по най-мирен начин, щом като стражите им, „когато успяха молбата на Александър, предадох на драго сърце градовете“ (*ὡς ἐπίθοντο τὴν ἀξίωσιν Ἀλεξάνδρου, παρέιχοντο προθυμάτα τὰς πόλεις*), Кантакузин III, 66: II, 407; ГИБИ, т. 10, с. 363). По този начин жителите на областта избегнали и ужасите на гражданската война във Византия, но и бедствията и грабежите и поробването, които биха причинили войските на Иван Александър, при завладяване на градовете със сила.

²⁴ За тази гражданска война във Византия вж. Ostrogorsky, G. *Цит. съч.* с. 420—430; Nicol, D. M. *The Last Centuries of Byzantium 1261—1453*. New York 1972, с. 191—216 (Cambridge University Press 1993², с. 185—208).

леми на историците. През 1344 г. от обкръжението на Йоан Палеолог били подбрани като „пратеници на императрицата и на синклита Георги Пепагомен и Синадин... а от църквата и патриарха — митрополитът на Филипос и сакелият Кавасила“²⁵. Пратениците били изпратени в Димотика и поискали от Йоан Кантакузин да сложи оръжие. На 4 февруари 1347 г., след влизането си в Константинопол, Йоан Кантакузин, „като избра митрополита на Филипос и Кавасила сакелия ..., изпрати ги при императрицата“ с цел да предадат неговите предложения като победител на майката на императора Ана²⁶.

В списъка с имена в изданието на текста на Кантакузин в поредицата „*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*“ (Бон, 1832 г.) „митрополитът на Филипос“ се отъждествява с митрополита на Филипопол²⁷. Това отъждествяване и приемането му от някои изследователи създаде известни крайности, от които по-нататък ще споменем само две.

Например, към средата на ХХ век, К. М. Апостолидис изказва твърдението, че „гръцкият митрополит след отстъпването на Филипопол на [цар Иван] Александър се оттеглил в Константинопол, като запазил само званието си (т. е. титлата митрополит без епархия), а на негово място бил назначен от българите споменатият Мануил, зависим вече от Търновската патриаршия“²⁸. По-късно, през 1972 г., Т. Н. Влахос изразява становището, че участието на „митрополита на Филипос“ (=Филипополис) в пратеничествата до Йоан Кантакузин и Йоан Палеолог „води до предположението, че Филипополският митрополит могъл да изпълнява своите задължения, въпреки че градът се намирал във владение на българите“²⁹. На друго място в своя труд Т. Влахос приема, че през 1345 г. Филипопол преминал отново към византийците, основавайки се на сведения от Ники-

²⁵ Кантакузин III, 73: II, 444—445 (*ὡς πρέσβεις ἐκ βασιλίδος μὲν καὶ τῆς συγκλήτου Γεώργιός τε ὁ Πεπαγωμένος καὶ ὁ Συναδηνός, ... παρὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας καὶ πατριάρχου ὁ τῆς Φιλίππου μητροπολίτης καὶ ὁ σακελλίου Καβάσιλας*).

²⁶ Кантакузин III, 99: II, 609 (*τὸν τῆς Φιλίππου μητροπολίτην ἀπαλεξάμενος καὶ Καβάσιλαν τὸν σακελλίου... ἐπεμψε πρὸς βασιλίδαν*).

²⁷ Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV graece et latine, cura Ludovici Schopeni, Volumen III, Bonnae 1832, с. 605: „Philippopolis metropolitanus II, 445, 2. 609, 12“.

²⁸ 'Αποστολίδου, К. М. 'Η τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐν 'Αθήναις 1959, с. 191—192; Срв. Същият. 'Η ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς. — В: 'Αρχεῖον τοῦ Ὁρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐθναυροῦ 4 (1937—1938) с. 9—10.

²⁹ Βλάχου, Θ. Ν. 'Η ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Θεσσαλονίκη, 1972, с. 120—121.

фор Григора, според което „никой от тракийските градове освен приморският град Мидия не останал неподчинен на Кантакузин след неговото влизане във Византион и след провъзгласяването му за самовластен император“. И за да подкрепи мнението си, Влахос привежда факта за участието „на митрополита на Филиπος“ в пратеничеството, което Кантакузин отправил до Йоан Палеолог³⁰.

Днес, тези становища не могат да бъдат приети по следните причини:

а) Според Никифор Григора, съвременник на Кантакузин, в пратеничествата по междусобната война взел участие митрополитът на Филипи в Македония, а не Филипополският митрополит. Говорейки ретроспективно за мисията от 1344 г., Григора пише: „Като покани, прочее, първожреца на Филипи и другите, които заедно с него бяха изпратени преди около две години като пратеници от страна на императрица Ана, когато той беше в Димотика, каза следното.“³¹ Митрополитът на Филипи бил известният антипаламист Неофит³².

б) Не срещаме Филипополския митрополит в Константинополския „синадос ендимуса“ от 1330 до 1387 г.³³, докато пък митрополитът на

³⁰ Пак. там, с. 121–122; Срв. Григора XVI, 1: II, 795; ГИБИ, т. XI, с. 188.

³¹ Григора XV, 8: II, 776¹⁸⁻²¹ (*προσκαλεσάμενος οὖν τὸν τῶν Φιλίππων ἀρχιερέα, καὶ ὅσοι σὺν γὰρ αὐτῷ πρὸ δυοῖν που τοῖν ἐνιαυτοῖν πρέσβεις πρὸς τῆς βασιλίδος Ἀννης ἐπέμφθησαν ἐς Διδυμάτειχον ὄντι αὐτῷ, διεξῆει τοιαύδε*). Въз основата на този пасаж и Г.Теохаридис поправя грешката на издателя на Кантакузин [Θεοχαρίδης, Γ. Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας καὶ ἄλλα προσωπογραφικά ἐξ ἀνεκδότου χρυσοβύλλου τοῦ Καντακουζηνοῦ. — В: Ἀλληγικά 17 (1962) 12, бел. 2, 3]. Заслужава да се отбележи, че грешката, направена от издателя на Кантакузин, е допусната и от Северин Салавил [Salaville, S. Cabasilas le Sacellaire et Nicolas Cabasilas. — В: Échos d' Orient 35 (1936) с. 422–423]

³² За митрополита на Филипи Неофит вж. Vailhé, S. Les évêques de Philippes. — В: Échos d' Orient 3 (1899–1900) с. 267; Mercati, G. Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV. [Studi e testi 56], Città del Vaticano 1931, с. 221–223; Salaville, S. Цит. съч., с. 421–427; Lemerle, P. Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie. Texte, Paris 1945, с. 275, № XXXIX; Meyendorff, J. Introduction à l' étude de Grégoire Palamas. Paris 1959, с. 120, 133, 153; Θεοχαρίδης, Γ. I. Цит. съч., с. 12, бел. 2, 3; Darrouzès. Regestes, No 2235, 2248, 2259, 2272, 2289; Τσάμη, Α. Γ. Ἰωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα. Θεσσαλονίκη 1980, с. 307, където, въз основа на Йосиф Калотет, се отбелязва, че е починал преди 1355/1356 г. в манастира на Василий Велики в Цариград.

³³ Вж. съответните таблици у Darrouzès. Regeste, с. 346 и 374–375.

Филипи участва в този синод през 1342 г.³⁴ и 1345 г.³⁵, както и в антипа-ламисткия събор през юли 1347 г., в който вземат участие 20 архiereи. Този събор се обявява против избора на Исидор Вухира за патриарх и издава томос за низвергването му³⁶. По-късно обаче, през август 1347 г.³⁷, Неофит бил осъден и анатемосан от „синодос ендимуса“ и така се загубва от сцената на църковния живот във Византия.

в) Йоан Кантакузин, когато говори за Филипопол, използва името Φιλίππουπόλις³⁸, а не Φιλίππου πόλις (=градът на Филип). Това означава, че в историята на Йоан Кантакузин Φιλίππου πόλις не се отъждествява с Φιλίππουπόλις (Филипопол).

г) Митрополитът на Филипи в Македония може да се намери и в *Notitiae episcopatum*, означен като ὁ τῆς Φιλίππου³⁹. В същите текстове Филипополският митрополит винаги се среща като ὁ Φιλίππουπόλεως⁴⁰.

д) Нямаме никакво ясно свидетелство за ново завземане на Филипопол от византийците след 1344 г. Против такова твърдение говори и

³⁴ ММ Й, № 101, с. 230; Срв. *Darrouzès. Registre*, с. 350.

³⁵ ММ Й, № 108, с. 242; Срв. *Darrouzès. Registre*, с. 350.

³⁶ За текста на синодалния томос от юли 1347 г. вж. *Allatus, L. De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione. Coloniae Agrippinae* 1648, кол. 803–810 (гръцки текст без подписи), кол. 810–817 (латински превод), *PG* 150, 877D–885A; Срв. *Meyendorff. Introduction*, с. 134.

³⁷ Съборът от август 1347 г. сваля митрополитите на Филипи Неофит и спискола па Ганос Йосиф, същевременно обаче осъжда на липанале от служение митрополитите на Ефес, Матей, и на Стара Патра, Митрофан. Текста на томоса вж. у *Успенский, П. История Афона*, т. III, 2, с. 728–737, специално за осъждането на митрополита на Филипи, Неофит, на стр. 735.

³⁸ Кантакузин I, 35: I, 170^a; I, 36: I, 172^a, 175^{a,b}, 176^a, 177¹⁰; I, 37: I, 178^{a,10,16,23}.

³⁹ Обикновено в *Notitiae episcopatum* се среща формата „ὁ Φιλίππου“ (*Darrouzès. Notitiae*, № 2, 41; 3,48; 7,614; 8,41; 9,487; 10,577; 12,39; 13,626; 14,42; 15,39; 16,39; 17,47; 18,47; 19,51; 20,39), но в някои случаи се срещат форми в единствено число „ὁ Φιλίππου“ и „ἡ Φιλίππου“ (Итък там, № 7,39, 614 *app. crit.*; 8, 41 *app. crit.*; 11,41 *in app. crit.*; 12,39 *app. crit.*; 13,627; 15,39 *app. crit.*; 17,47, кол. 2^a); Срв. *Λάμπρου, Σπ. Ἐνθυμήσεων ἡτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη* (ἸΑρ 1–562). — В: *Νέος Ἑλληνομνημίων* 7 (1910) с. 186, № 249.

⁴⁰ Филипополската Митрополия се споменава във всички *Notitiae episcopatum*, поради това смятам за излишно да преиращам подробно; Срв. *Darrouzès. Notitiae*, по *Index grec*, с. 478.

участието на Филипополския митрополит Мануил в Търновския събор през 1359 г. Свидетелството на Никифор Григора за ново завладяване на всички тракийски градове (освен Мидия) трябва да се преценява във връзка със значението на попятнето Тракия у византийците и особено у Григора. Географската терминология у византийците е относителна. Освен това не трябва да забравяме, че Филипопол е спадал към темата Македония и византийските историци са могли да го включат към градовете на Македония.

Изпитно е да се изтъква, че изворите не ни позволяват на стигнем до окончателен извод относно личността на Филипополски Мануил. Той византийският митрополит на Филипопол ли е, чиято епархия през 1344 г. е включена в границите на българската държава? Той дали е митрополит от български произход, който е наследил византийския си предшественик през 1344 или по-късно, т. е. след смъртта на византийския митрополит? По-вероятно е първото, от една страна, понеже изворите не говорят за някаква промяна в делата на Филипополската митрополия при предаването на областта от византийците на българите, а от друга страна, защото не намираме уж бившият Филипополски митрополит в Константинопол да взема участие в работата на „синодос ендимуса“.

5. Мадитски митрополит Яков

Заслужава да се отбележи, че в събора през 1359 г. взел участие и Мадитският митрополит Яков, който е посочен като вдовстващ⁴¹. Изследването на изворите показва, че Яков е историческа личност и като Мадитски митрополит е взел участие в Константинополските събори през 1347 г. и през 1351 г.

През август 1347 г. патриарх Исидор свикал събор и осъдил стоящите начело на групата на антиналамистите. Низвергнал митрополита на Филипия Неофит и на Ганос Йосиф, и наложил наказанието *argos* на митрополите на Ефес Матей, и на Патра Митрофан. На последните двама дал срок до септември същата година, за да се разкажат и да се върнат отново в лоното на църквата. Томосът на този събор е подписан от новия Мадитски митрополит Яков⁴².

Направеното описание показва ясно, че Яков бил избран за Мадитски митрополит след събора през февруари 1347 г., в чиято работа взел участие предшественикът му Исаак, и преди събора през август 1347 г., чийто синодален томос бил подписан от Яков. Изборът му през този период

⁴¹ Калист. Житие 19, с. 63.

⁴² Томосът е издаден от Успенский П. История Афона, т. III, 2, с. 728–737; Срв. Dagouzés. Regestes, № 2289.

показва, че Яков принадлежал към исихастското движение на паламистите. Приемствеността на митрополитската катедра на Мадит трябва да се осъществи гладко след смъртта на Исаак, от една страна, защото в изворите не се съобщава синодална присъда на Исаак, а, от друга, защото, изглежда, че Исаак не бил съзнателен антипаламист, след като взел участие в работата на паламисткия събор през февруари 1347 г. и подписал томоса на този събор.

Четири години по-късно (1351 г.) новият патриарх Калист I свикал нов събор, който имал амбициите да разреши всички въпроси на исихастските спорове. Този събор не само осъдил антипаламистите, но и определил след подробни разисквания учението на Григорий Палама за различие между несътворената недостъпна Божия същност и несътворените, но достъпни Божии действия (енергия) като догмат на православната църква⁴³. Томоса на събора⁴⁴ подписва и „смиреният Мадитски митрополит и ипертим Яков“⁴⁵, който е участвал в работата на събора.

За последен път за Мадитския митрополит се говори, но без име, в акт на Вселенската патриаршия, изпратен на Киевския и Всерусийски митрополит Алексий на 30 юни 1354 г. В този документ се съобщава синодалното решение за попълване на свободната катедра на Киевската и Всерусийска митрополия чрез преместването на Владимирския епископ в Киевската митрополия⁴⁶. При вземането на това решение е участвал и Мадитският митрополит⁴⁷.

За съжаление в посочения документ липсват подписите на митрополитите или епископите и така не можем да установим дали Мадитски митрополит е Яков или неговият приемник. Но ако вземем предвид, че от тази година нататък Мадитският митрополит не се появява в протоколите на Вселенската патриаршия, трябва да приемем, че на този събор присъствал като Мадитски митрополит Яков.

Тук основателно възникват въпросите: защо Яков напуснал Византия и кога станало това?

⁴³ Meyendorff, Introduction, с. 141—153.

⁴⁴ Успенский П. История Афона, т. III, 2, с. 741—780. PG 151, 717—764; Срв. Darrouzès, Regestes, № 2324; Dölger, Fr. Ein byzantinisches Staatsdokument in der Universitätsbibliothek Basel: ein Fragment des Tomos des Jahres 1351. — В: Historisches Jahrbuch 72 (1953) с. 205—221.

⁴⁵ PG 151, 762; Honigmann, E. Die Unterschriften des Tomos des Jahres 1351. — В: Byzantinische Zeitschrift 47 (1954) № 19.

⁴⁶ MM I, № 151, с. 336—340; Срв. Darrouzès, Regestes, № 2363.

⁴⁷ MM I, № 158, с. 338.

Причините за бягството на Яков могат да се свържат с три събития:

1. С разрушаването на Мадит от земетръс, станал на 1 март 1354 г. Хрониката под № 87. 3 отбелязва: „В година 6862 (=1354), индикт 7, месец март 1, ден събота, първата от поста, в 2 часа през нощта стапа твърде страшен земетръс и разруши крепостите в Македония, най-вече крайморските от Мадит до Редесто, и то из основи, и загина немалко народ, а останалият народ беше покорен от безбожните агаряни. И горко на християните оттогава.“⁴⁸

2. С отстраняването на Филотей Кокин от патриаршеския трон и възкачването на Калист (края на 1354, началото на 1355 г.), тъй като Яков може би се страхувал от гнева на Калист и на император Йоан V Палеолог. Това е възможно, ако се приеме, че по време на междуособната война между Йоан Палеолог и Йоан Кантакузин Яков бил на страната на Филотей и на Йоан Кантакузин⁴⁹. За това отчасти свидетелства фактът, че Яков взел участие в събора през юни 1354 г.

3. С падането на Мадит в ръцете на турците. За съжаление не знаем кога точно градът е завладян от турците, по във всички случаи това станало след земетръса от 1 март 1354 г. и след завладяването на Галипол⁵⁰. Галипол бил удобен изходен пункт за бъдешите нападения на турците над Тракия, започнали наскоро след настъпването им в града. Хрониката съобщава: „А останалият народ беше поробен от безбожните агаряни.“⁵¹

И така, бягството на Яков не може да се свърже със земетръса от 1 март 1354 г., защото през юни с. г. Яков взел участие в работата на

⁴⁸ Schreiner, P. Die byzantinischen Kleinchroniken. 1. Teil. Einleitung und Text. Wien 1975, с. 613.

⁴⁹ По време на гражданската война във Византия през годините 1352—1355 между Йоан V Палеолог и сѝмператора му Йоан VI Кантакузин патриарх Калист в знак на протест напуснал трона и се самоинтернирал на остров Тенедос (1353 г.) — център на военните действия на Йоан Палеолог. Патриаршеския трон заем Филотей Кокин, който застанал на страната на Кантакузин. Когато обаче в Константинопол влязъл като победител Палеолог (края на 1354 г.), Филотей се оттегил от трона и мястото му заем възвръщаният се Калист (1355 г.). За тази гражданска война вж. Ostrogorsky, G. Цит. съч., с. 436—438. Nicol, D. Цит. съч., с. 244—257 (1993³, с. 237—250).

⁵⁰ За времето на падането на Галипол в ръцете на турците има пространна библиография. Вж. Charanis, P. On the date of occupation of Gallipoli by the Turks. — В: Byzantinoslavica 16 (1955) с. 113—117; Charanis, P. Les Врσχέα Χρονικὴ comme source historique. — В: Byzantion 13 (1938) с. 347—349; Schreiner, P. Цит. съч., 2. Teil, Wien 1977, с. 283—284.

⁵¹ Schreiner, P. Цит. съч., 1. Teil, с. 613.

„синодос ендимуса“⁵². Отсъствието от протоколите на „синодос ендимуса“ на всякакъв акт от юни 1354 г. и нататък, който да споменава за реорганизация на митрополии или епископии на Галиполския полуостров, показва също, че закриването на Мадитската митрополия е свързано с бягството на Яков в България. Накрая трябва да се изключи връзката между бягството на Яков и възвръщането на патриаршеския трон на патриарх Калист, защото, ако Яков принадлежал към противниковия лагер на Филотей Кокин, Калист безспорно нямало да спомене присъствието на Яков на Търновския събор от 1359 г.

Сухият начин, по който Яков е представен в житието, показва, от една страна, че във Византия било известно бягството му в България — иначе Калист щял да почувства пряка необходимост да изясни присъствието на вдовстващия византийски митрополит Яков в България, както правел в случаите с дошлите от Византия еретици Теодорит⁵³, Лазар и Кирил Босота⁵⁴, а, от друга страна, показва, че Яков не загубил митрополитския си сан и вдовството се разглежда като липса на възможност да изпълнява митрополитските си задължения. Така че бягството на Яков в България трябва да се дължало на завземането на Мадит от турците и на невъзможността да се изпълняват митрополитските задължения. Може би при вземането на решение да напусне Византия и да се установи в Търново важна роля изиграло несигурното положение във Византия (междусобната война, нападения на турците, сблъсъкът между Филотей и Калист и т. н.). Бягството трябва да се отнесе към края на 1354 г. или началото на 1355 г., защото като вдовстващ митрополит Яков трябвало да остане в Константинопол и да взема по-често участие в работата на „синодос ендимуса“. Въпреки това след 30 юни 1354 г. не срещаме неговото име в никакво решение на „синодос ендимуса“ на Константинопол.

Във Византия винаги била поддържана традицията да се запълват определени митрополитски места дори и в случаите, когато епархиите са минали в ръцете на завоеватели или врагове и митрополитите не били в състояние да се установят в своите митрополии. Тези митрополити в по-голямата си част пребивавали в Константинопол и помагали в работата на „синодос ендимуса“. И в случая с Яков в Търново се спазила същата традиция. Било му разрешено да се установи в града като бивш митрополит и му било предоставено правото да взема участие в синода на Българската църква, и то на равни начала с останалите митрополити.

⁵² ММ I, № 158, с. 338.

⁵³ Калист. Житие 13, с. 57—58.

⁵⁴ Калист. Житие 14—15, с. 58.

Този извод е твърде интересен не само защото потвърждава факта, че Българската църква не била толкова затворена и тясно етническа, както някои се стремят да докажат, но и защото ни помага да разберем, че Търновският събор от 1359 г. се занимавал с три въпроса. Кой са тези въпроси? От края на глава 19 на житието на преп. Теодосий, която според мене е свободно предаване на протоколите на събора, научаваме, че съборът осъдил три групи еретици: 1) иконоборците, 2) богомилите и 3) привържениците на Варлаам и Акиндин⁵⁵.

1) Под иконоборци трябва да разбираме евреите и техните привърженици. Безспорно Яков Мадитски нямал никакво отношение към тази ерес още повече, че според житието на преп. Теодосий именно той бил този, който разкрил пред царя и патриарха появата на ереста в България⁵⁶. По всяка вероятност Яков е свързан с осъждането на другите две ереси.

2) Българската църква неотдавна се занимавала с ереста на богомилите. На Търновския събор, чието свикване без доказателства се поставя през 1350 г., Българската църква разгледала случая с монасите-богомилци Кирил Босота и Лазар, и българския свещеник Стефан⁵⁷. Осъждането на неразкаялите се Кирил и Стефан, изглежда, не приключило въпроса. Може да се допусне, че в онзи момент Българската църква не била осъзнала добре опасността, произлизаща от дейността на богомилите в България. С такова впечатление остава читателят и от позицията на патриарха в дадения случай⁵⁸. В България действали тогава и други богомили. Митрополит Яков, живял и работил във Византия, добре познавал всички онези богомили, които били осъдени през 1344 г. в Света гора⁵⁹, тъй като препис от томоса с присъдата бил изпратен на Вселенската патриаршия⁶⁰. В този

⁵⁵ Калист. Житие 19, с. 63.

⁵⁶ Калист. Житие 19, с. 63.

⁵⁷ Калист. Житие 14–15, с. 58–60.

⁵⁸ Калист. Житие 15, с. 58. „Патриархът неудомяваше какво да прави, понеже беше прост. Той повика божествения Теодосия и го уведоми за всичко.“

⁵⁹ Вж. интересната статия на Antonio Rigo, *L'assemblea generale athonita del 1344 su un gruppo di monaci bogomili* (ms. Vat. Gr. 604 ff. 11r–12v). — В: *Cristianesimo nella storia* 5 (1984) с. 475–506; Срв. Beyer, H.-V. *Nikephoros Gregoras Antirrhethika I. Einleitung, Textausgabe, Übersetzung und Anmerkungen*. [Wiener byzantinische Studien Bd. 12], Wien 1976, с. 104–108.

⁶⁰ Тази ценна информация съхранил Никифор Григора в своята „Римска история“ (XIV, 7: II, 718–719; XXIX, 51; III, 260¹⁻²; XXXVII, 24; III, 541–542) и в своите първи антиеретически слова (*Antirrhethikoi Logoi* I 1, 2, 2 [Beyer], с. 131, 133).

томос се споменават поименно 28 богомили, разкрити в Света гора (21) и в Солун (7)⁶¹. Така че Яков бил в състояние не само да посочи богомилите, избягали от Византия в България, да даде сведения за учението и за личностите им, но и да подчертае опасностите от тяхното оставане в страната. Само с това може да се обясни осъждането на богомилите от събора в Търново през 1359 г.

3) Същото се отнася и за ереста на Варлаам и Акиндин. Няколко години преди това в България избягал антипаламистът Теодорит, но Българската църква не се занимавала официално с осъждането на тази ерес. В съответния откъс на житието на преп. Теодосий не се говори нито за събор, нито за осъждане⁶². Това става ясно и от факта, че името на Теодорит не се среща и в Синодика на Българската църква. Би могло да се каже, че читателят на житието не разбира, дали Теодорит напуснал България. Липсата на официално осъждане на тази ерес от Българската църква може би дала право на Никифор Григора да твърди, че и Българската църква заедно с патриаршията на Александрия и Антиохия и с църквите на Трапезунд, Кипър, Родос и Сърбия осъдила учението на Григорий Палама и Исидор Вухира⁶³.

⁶¹ До преди известно време се смяташе, че текстът на този томос, съставен от Светогорското събрание и изпратен на Вселенската Патриаршия, е бил загубен завинаги. Но през 1984 г., Антонио Риго обнародва важен откъс от светогорското писмо (Rigo, A. L'assemblea generale athonita, с. 504—506). Този текст има безценно значение, тъй като доказва, че разказът в Житието на св. Теодосий за дейността на богомилите в Света гора и Търново е напълно достоверен. За богомилите през XIV век вж. и специалната монография на Rigo, A. Monaci esicasti e monaci bogomili. [Orientalia Venetiana II], Firenze 1989.

⁶² Калист. Житие 13, с. 57—58.

⁶³ Григора XV, 11; II, 786—787: „как православните отвсякъде по море и суша изпращали непрекъснато във Византия писма, пълни със свещена ревност, подхвърлящи на открито проклятие Палама, Исидор и техните съмишленици; писмата били от средата на епископите и презвитерите в Антиохия, Александрия и Трапезунд, също от Кипър и Родос и от съседните им православни, от мизите и трибалите“ (*ὅπως δ' αὐτῶν πανταχῆ θαλάσσης τε καὶ γῆς ὀρθοδόξων ἐκ Βυζάντιον συχνὰ ἐσεφοῖτα γράμματα, ζήλον θεοῦ μεστὰ, περιφανεῖ παραπεμπόντων ἀναθέματι Παλαμᾶν ὁμοῦ καὶ Ἰσιδώρον καὶ ὅσοι ὁμόφρονες ἔκ τε Ἀντιοχείων φημί καὶ Ἀλεξανδρέων καὶ ἅμα Τραπεζουντίων ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἔκ τε Κυπρίων ὁμοῦ καὶ Ροδίων καὶ ὀρθοδόξων προσοίκων ἔκ τε Μυσῶν καὶ Τριβαλλῶν...*); Срв. ГИБИ, т. XI, с. 187. Твърдението в коментара към текста, че „Българите протестирални против избирането на Исидор, понеже той бил исихаст, а в България исихазмът бил преследван от официалната власт“ (ГИБИ, т. XI, с. 187, бел. 193), е трудно да

Осъждането на ереста на Варлаам и Акиндин от Търновския събор през 1359 г. показва, че представители на тази ерес действали тогава в България. При издирването на тези еретици Яков могъл да помогне много, тъй като сам взел участие в два църковни събора във Византия (1347 и 1351 г.), които се занимали изключително с осъждането на ереста на Варлаам и Акиндин, и той познавал добре нейните привърженици, избягали в България. Освен това той знаел добре догматическите различия между православните и антипаламистите и могъл да допринесе за формулирането на съответното православно учение в България.

6. Водачи на антипаламистите

В глава 27 на житието Теодосий, малко преди смъртта си, поканил учениците си да се съберат край него и ги посъветвал да избягват освен ереста на богомилството също и ереста на Варлаам, Акиндин, Григора и Атанасий⁶⁴. Несъмнено Теодосий говори за една единствена ерес, представявана от четирима души, които изглежда са играли ръководна роля както при разпространението, така и при защитата на становищата на тази ерес. Ясно става дума за антиисихастката ерес от XIV век, която била насочена срещу учението на св. Григорий Палама. Това се потвърждава и от факта, че преди това Теодосий осъжда ереста на богомилството. От самото житие става ясно, че Българската църква е осъдила на събор само две ереси — ереста на богомилството в лицето на Кирил Босота и свещеник Стефан⁶⁵, и ереста на антипаламистството със споменаване на водачите на ереста Варлаам Калабриец и Григорий Акиндин⁶⁶. Варлаам бил начело на ереста, докато бил във Византия (до 1341 г.), защото след това заминал за Италия⁶⁷. Тогава ръководството поел монахът от български произход Григорий Акиндин, който бил начело до 1347 г.⁶⁸ След

бъде подкрепено със сведения в известните извори. Може без колебание да бъде отхвърлено като неприемливо, като се вземе предвид фактът, че тогавашният български цар Иван Александър (1331—1371) всячески подкрепял двата големи исихастки центъра на българска територия — Парория и Килифарево. Тези центрове имали дори всеправославен характер и начело на тях стоял един византиец (Григорий Синаит) и един българин (Теодосий Търновски).

⁶⁴ Калист. Житие 27, с. 70.

⁶⁵ Калист. Житие 14, с. 58.

⁶⁶ Калист. Житие 19, с. 63.

⁶⁷ За Варлаам Калабриец и за дейността му вж. Meyendorff. Introduction, с. 65—94.

⁶⁸ За времето на ръководството на Григорий Акиндин вж. Meyendorff. Introduction, с. 95—128.

това на предно място се появява една динамична фигура — ученият Никифор Григора, който поема ръководството на групата на антипаламистите⁶⁹. Следователно под определението „Григорини ерес“ трябва да приемем, че се крие Никифор Григора, който се е занимавал системно с исихазма и се е борил срещу него не само в своята „Римска история“⁷⁰, но и в антиеретическите си трудове⁷¹.

Загадъчна остава личността на Атанасий като привърженик и ръководител на ереста на антипаламитството. От известните антипаламисти двама носят името Атанасий: Атанасий Лепендрин, който действал в Кипър, и йеромонах Атанасий, който живял и действал във Византия. Първият трябва да бъде изключен, понеже дейността му е ограничена извън Византия — само в Кипър⁷². Следователно тук трябва да става дума за йеромонах Атанасий. Значително число византийски извори дават сведения за Атанасий и неговата ръководна роля в групата на антипаламистите. По начало в списъка на антипаламистите, който публикува Джовани Меркати, Атанасий заема девето място⁷³. Тирският митрополит Арсений, известен антипаламист, го споменава сред основните представители на групата: „Онзи Никифор Григора, приел не преди много време монашеския образ, Теодор Дексиос, йеромонах Атанасий, монах Игнатий, Теодор Атуемис“⁷⁴. Същото прави и Никифор Григора, когато говори за участие на антипаламистите в събора от 1351 г. Говори за „не малцина учени и мъдри мъже“, но в крайна сметка възвеличава двама от тях: „Дексиос, който показва живот винаги украсен със слово и добродетел, и сега в борбата за благочестието никъде не прояви лъжовно призвание, а също и Атанасий, който беше изпълнен с мисли за безсмъртното“⁷⁵. Накрая,

⁶⁹ За времето на ръководството на Никифор Григора вж. Meyendorff. Introduction, с. 129 и сл.

⁷⁰ Григора ЙЙ, 714 и сл.

⁷¹ Никифор Григора. Λόγος ἀντιρρητικός πρῶτος κατὰ τῶν καινὰ καὶ ἔκθεσμα δόγματα εἰσαγόντων εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν. Λόγος ἀντιρρητικός δεύτερος κατὰ τῶν καινοφωνούντων, Λόγος ἀντιρρητικός τρίτος κατὰ τῶν καινοφωνούντων, изд. Beyer, 3.-V. Nikephoros Gregoras Antirrhetika I, [Wiener Byzantinische Studien XII], Wien 1976.

⁷² За Атанасий Лепендрин (Ἀθανάσιος Λελεντρηνός) вж. Κύρρη, К. П. Ἡ Κύπρος καὶ τὸ ἡσυχαστικὸν ζήτημα κατὰ τὸν XIV αἰῶνα. Εἰσαγωγή: Προσωπογραφικά. — В: Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 26 (1962) с. 25—28; Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit 6. Faszikel: Κομονός- <Λω>χω <μαλ>άτης. Wien 1983, с. 169, № 14743.

⁷³ Mercati, G. Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, с. 223.

⁷⁴ Meyendorff. Introduction, с. 142, бел. 71.

⁷⁵ Григора XVIII, 5: Π, 894 ιΟυ.

Григорий Акиндин в свои писма ни дава някои сведения за Атанасий. Пише, че бил познат на Максим Калофер, който бил привърженик на Акиндин⁷⁶, но през септември 1350 г. е подписал обещание да се върне в Църквата и го предал в Константинополската патриаршия⁷⁷. И най-важното е, че Атанасий е участвал като член в пратеничество, организирано от Йоан Кантакузин през 1347 г. до сръбския владетел Стефан Душан⁷⁸. Избирането на Атанасий от Йоан Кантакузин, привърженик на учението на св. Григорий Палама, показва, че Атанасий е бил значима личност. Григорий Акиндин го характеризира така: „дивният сред йеромонасите, който е сред най-добрите заради истинолюбието и всяка добродетел, и е пръв сред служителите на философията.“⁷⁹

След горните констатации можем да твърдим, че поставянето на йеромонах Атанасий сред водачите на антипаламитството е основателно по следните причини: 1) защото името му е споменато в списъка на антипаламитите; 2) защото прекалено се възхвалява от значими представители на антипаламитите (Григорий Акиндин, Арсений Тирски и Никифор Григора); 3) защото участието му в дипломатическото пратеничество в Сърбия го е поставило във връзка със славянското православие. Не знаем, дали Атанасий в контактите си със сърбите ги е осведомил за богословските спорове във Византия между паламисти и антипаламисти и дали е привлякъл някои последователи. Дължни сме обаче да отбележим, че в списъка на антипаламитите, на 28-о място, фигурира „Σημωνίς ἡ κράλαινα“⁸⁰, т. е. вдовицата на сръбския владетел Стефан Урош II Милутин (1282—1321 г.), която била дъщеря на императора Андроник II Палеолог (1282—1328 г.)⁸¹.

⁷⁶ Григорий Акиндин, *Ἐπιστολὴ 70. Μαξίμω* 35—53. Вж. коментари на Constantinides Hero, A. *Letters of Gregory Akindynos*, с. 427—431.

⁷⁷ MM I, № 132, с. 295.

⁷⁸ Григорий Акиндин, *Ἐπιστολὴ 70. Μαξίμω* 38—41. Вж. коментари на Constantinides Hero, A. *Letters of Gregory Akindynos*, с. 429—430. Относно пратеничество вж. Кантакузин IV, 4: III, 30⁷⁴—32⁷⁵, където не се споменават обаче имената на участниците.

⁷⁹ Григорий Акиндин, *Ἐπιστολὴ 70. Μαξίμω* 35—37 (ὁ ἐν ἱερομονάχοις θαυμάσιος, ὁ τοῦ φιλαλήθους καὶ ἀρετῆς πάσης ἕνεκα τοῖς ἀρίστοις συντρέχων, ὁ τῆς φιλοσοφίας θεραπευτῶν τὰ πρῶτα).

⁸⁰ Mercati, G. *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone*, с. 223.

⁸¹ За Симонида вж. I.S.A., Simonis (Σημωνίς). — В: *The Oxford Dictionary of Byzantium* 3 (1991), с. 1901, където се упоменава и специализирана библиография; *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* 9. Faszikel: [Ογουζάλης]-Πέτκος, Wien 1989, с. 75—76, № 21398.

СЪКРАЩЕНИЯ

- Darrouzès. Notitiae** = Darrouzès, J. *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes.* Paris, 1981 [Géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin 1].
- Darrouzès. Registre** = Darrouzès, J. *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIV siècle. Étude paléographique et diplomatique.* Paris, 1971 [Archives de l'Orient chrétien 12].
- Darrouzès. Regestes** = Darrouzès, J. *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes des patriarches, Fasc. V. Les regestes de 1310 à 1376.* Paris, 1977, [Le Patriarcat byzantin Série I].
- ГИБИ** = Гръцки извори за българската история (*Fontes graeci historiae Bulgaricae*), Издание на Българската Академия на Науките, Серия Извори за българската история, София.
- Григора** = *Nicéphori Gregorae Byzantina Historia, cura Ludovici Schopeni, т. I—III* [CSHB, Bonnae 1829, 1830, 1855].
- Калист. Житие** = Житие и жизнь преподобнаго отца нашего Феодосіа иже в Тръновѣ постничествовавшего оученика соуща блаженнаго Григоріа Синаита, съписано светѣшимъ патриархъмъ Кѡнстантина града къръ Калистѣмъ, изд. Кенанов Д., Патриарх Калист: Житие на препод. Теодосий Тръновски по единствения известен препис от Рилския панегирик на Владислав Граматик, 1479 г., л. 282а—294б, — В: Кенанов Д., Крилатият въздухоходец Теодосий Тръновски, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново 2010, с. 49—72.
- Кантакузин** = *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV, cura Ludovici Schopeni, т. I—III* [CSHB, Bonnae 1828, 1831, 1832]. — Йоан Кантакузин. История. — В: Извори за българската история. Т. XXII. Гръцки извори за българската история. Т. X. Съст. и ред. М. Войнов, В. Тъпкова-Заимова и Л. Йовчев. С., 1980.
- Meyendorff. Introduction** = Meyendorff, J. *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas.* Paris, 1959 [Patristica Sorbonensia 3].
- MM** = Miklosich, F. — Müller, J. *Acta et diplomata graeca, medii aevi sacra et profana, т. I—VI.* Vindobonae 1860—1890.
- PG** = Migne, J.-P. *Patrologiae cursus completus, Series graeca, т. 1—161.* Paris 1857—1866.
- Rigo. L'assemblea generale athonita** = Rigo, A. *L'assemblea del 1344 su un gruppo di monaci bogomili (ms. Vat. Gr. 604 ff. 11r—12v).* — В: *Cristianesimo nella storia* 5 (1984), с. 475—506.